

ANKSTYVIEJI EKUMENINIAI RYŠIAI TARP ROMOS KATALIKŲ, STAČIATIKIŲ IR LIUTERONŲ BAŽNYČIŲ SOVIETINĖJE LIETUVOJE, KOMUNISTINĖS VALDŽIOS REAKCIJA

Darius Petkūnas

Klaipėdos universitetas, Helsinkio universitetas

Anotacija

XX a. septintajame dešimtmetyje Vatikano II Susirinkimui ir Maskvos patriarchatui pasisakius už ekumeninių ryšių tarp krikščioniškų bažnyčių užmezgimą, Lietuvoje pasirodė pirmieji ekumenijos ženklai. 1965 m. Šilutės liuteronų bažnyčioje įvyko pirmosios pamaldos, kuriose dalyvavo keturių konfesijų atstovai. Tokie ekumeniniai ryšiai sovietinėje Lietuvoje netrukus tapo įprastu reiškiniu. Straipsnyje analizuojamas ekumeninio judėjimo ištakos ir plėtra Lietuvoje, sovietinės Religijų reikalų tarybos įgaliotinio Vilniuje reakcija į šį naują reiškinį.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: ekumenija, Romos katalikai, stačiatikiai, liuteronai, Sovietų Sąjunga.

Abstract

In the 1960s, when the Second Vatican Council and the Moscow Patriarchate invited Christian churches to develop closer ecumenical relationships, the first signs of ecumenism appeared in Lithuania. In 1965, the first ecumenical service was held in the Šilutė Lutheran Church, which was attended by representatives of four denominations. Such ecumenical relations soon became a common phenomenon in Soviet Lithuania. The article analyzes the origins of the ecumenical movement and its development in Lithuania, as well as the reaction of the Commissioner of the Council of Religious Affairs in Moscow for Lithuania to this new religious phenomenon.

KEY WORDS: Ecumenism, Roman Catholics, Russian Orthodox, Lutherans, Soviet Union.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/mtd.v0i6.2201>

Vatikano II Susirinkimo 1964 m. priimtas ekumenijos dekretas „Unitatis Redintegratio“ („Vienybės atkūrimas“) paragino Romos Katalikų Bažnyčios vyskopus dalyvauti ekumeniniame sąjūdyje. Susirinkimas pareiškė, kad vienybės tarp visų krikščionių atkūrimas yra vienas pagrindinių Romos Katalikų

Bažnyčios tikslų. Dekretas atvėrė duris ekumeninei maldai ir teologinėms Romos katalikų ir pagrindinių krikščioniškojo pasaulio konfesijų atstovų diskusijoms. Kiek anksčiau ekumenijai atsivėrė Maskvos ir visos Rusios patriarchatas, 1961 m. pareikšdamas norą įstoti į Pasaulinę Bažnyčių tarybą (toliau – PBS), ekumeniniais ryšiais vienijusią daug krikščionių Bažnyčių. Patriarchatas savo ekumeninę nuostatą patvirtino 1965 m., paragindamas Stačiatikių kunigus pradėti dialogą su Baltijos šalių bažnyčiomis. Dėl šių pareiškimų Lietuvoje užsimezgė ekumeniniai ryšiai tarp Romos Katalikų, Stačiatikių ir Liuteronų Bažnyčių. Ekumeninę veiklą atidžiai stebėjo, vertino ir siekė riboti religinį gyvenimą kontroliuojanti sovietinė institucija – Religinų reikalų tarybos prie SSSR Ministrų tarybos (toliau – RRT) įgaliotinio įstaiga Vilniuje, kurios veiklai vadovavo ne tik centrinis RRT biuras Maskvoje, bet ir LSSR Komunistų partija.

Šio straipsnio tikslas yra aptarti ekumeninių ryšių užuomazgą ir plėtrą tarp trijų Lietuvos krikščioniškų konfesijų XX a. septintajame ir aštuntajame dešimtmečiuose, taip pat atskleisti RRT įgaliotinio požiūrį į šią naują tarpkonfesinį reiškinį bei jo pastangas šią veiklą varžyti ir kontroliuoti. Straipsnis paremtas archyviniais dokumentais, saugomais Lietuvos centriniame valstybės archyve (toliau – LCVA) ir Lietuvos Liuteronų bažnyčios vyskupo Jono Kalvano archyve (toliau – JKA), bei informacija, publikuota to laikotarpio bažnytinėje spaudoje.

1. Ekumeninio judėjimo ištakos

Ekumeninio sąjūdžio ištakos siekia XIX amžiaus pabaigą. Nors ekumeniniai ryšiai tarp Vokietijos liuteronų ir reformatų užsimezgė dar amžiaus pradžioje, pagrindinių protestantiškų konfesijų ekumeninis bendravimas prasidėjo įsitraukus anglikonų Bažnyčioms. 1888 m. Anglikonų bendrijos (angl. *Anglican Communion*) trečioji Lambeth konferencija priėmė *Chicago-Lambeth Quadrilateral* rezoliuciją, kuria keturiais punktais apibrėžta anglikonų ekumeninio dialogo su kitomis konfesijomis nuostata. Svarų indėlį į tolesnę ekumenijos raidą įnešė 1910 m. Edinburge vykusio Pasaulinė misionierių konferencija (angl. *The World Missionary Conference*), kurioje pasaulio protestantiškų misijų draugijos sutiko vienytis dėl bendro Evangelijos skelbimo

tikslo. Toliau ekumeniją skatino Gyvenimo ir darbo (angl. *Life and Work Movement*) bei Tikėjimo ir tvarkos (angl. *Faith and Order Movement*) judėjimai. 1937 m. konferencijose Edinburge ir Oksforde abu judėjimai nusprendė įkurti bendrą tarybą. 1938 m. Protestantų Bažnyčių vadovų konferencijoje Utrechte pradėta rengti šios tarybos konstitucija, tačiau darbą sutrukdė Antrasis pasaulinis karas. Pasaulinė bažnyčių taryba (angl. *World Council of Churches* – toliau PBT) įsteigta 1948 m. Amsterdame. Tada ji vienijo 147 Bažnyčias iš 44 valstybių.

Prasidėjus antrajai sovietinei okupacijai Lietuvos bažnyčios buvo visiškai izoliuotos nuo krikščioniško Vakarų pasaulio. Lietuvos Liuteronų Bažnyčia glaudžius ryšius palaikė tik su Latvijos ir Estijos Liuteronų Bažnyčiomis, taip pat su Lietuvos Evangelikų Reformatų Bažnyčia. Draugiški, tik formalesni ryšiai buvo palaikomi su Lietuvos Stačiatikių Bažnyčia. Dar prieš Antrąjį pasaulinį karą abi konfesijos prireikus atverdavo viena kitai savo bažnyčių duris. Liuteronai yra leidę stačiatikiams melstis Žeimelio ir Tauragės bažnyčiose, stačiatikiai – Pasvalio cerkvėje ir Kauno stačiatikių koplytėlėje. 1941 m. komunistinei valdžiai nusavinus Kauno liuteronų bažnyčią, konsistorijos pirmininkas kun. Erikas Leijeris kreipėsi į Stačiatikių eparchijos tarybą, prašydamas leisti liuteronų parapijai keletą kartų per mėnesį švęsti mišias Kauno stačiatikių cerkvėje (E. Leijerio (...), 1941). Po kelių mėnesių prasidėjus karui liuteronai bažnyčią atgavo, todėl rinktis maldai stačiatikių bažnyčioje tikintiesiems neprireikė. Karo ir pokario metais Klaipėdos liuteronai neteko Šv. Jono ir Šv. Jokūbo bažnyčių. Daugiau nei dešimtmetį tikintieji meldėsi žvejo Jono Kaitinio name Smeltėje, kol 1958 m. Klaipėdos stačiatikių parapija leido jiems melstis jų bažnyčioje – ankstesnėje Klaipėdos miesto kapinių koplyčioje, kurią Lietuvos komunistinė vyriausybė perdavė Klaipėdos stačiatikiams. Abi bažnyčios mielai viena kitai teikė tokio pobūdžio pagalbą, nors tuo metu ekumeninių ryšių dar nebuvo užmezgusios.

2. Vatikano II Susirinkimo ir Maskvos patriarchato požiūris į ekumeniją

Romos Katalikų Bažnyčia ir Maskvos bei visos Rusijos patriarchatas konservatyviai žvelgė į ekumeninį sąjūdį, nes jame išvėlgė teologinių ir

ekleziologinių problemų. Vatikano požiūriu, Romos Katalikų Bažnyčia buvo vienintelis, tikras, regimas Kristaus kūnas žemėje, todėl bažnyčių susivienijimą Šventasis Sostas siejo tik su Romos vyskupo jurisdikcija.

Maskvos patriarchatas laikėsi Stalino antivakarietiškos pozicijos. Ryšiai su protestantiška Pasauline bažnyčių taryba jo nedomino. Kai 1948 m. PBT pakvietė Rusijos Stačiatikių Bažnyčią tapti jos nare, patriarchatas atsakė, kad ekumenizmo tema jam neaktuali. Tik kai 1958 m. spalio 4 d. SSSR Komunistų partijos Centro komitetas priėmė nutarimą „Dėl mokslinės-ateistinės propagandos trūkumų“, kuriuo partija pradėjo naują plataus masto antibažnytinę programą, Rusijos Stačiatikių Bažnyčia ėmė siekti glaudesnių ryšių su Vakarų krikščionimis. 1961 m. kovo 30 d. Maskvos ir visos Rusijos Sinodas nusprendė įstoti į PBT. „Mūsų misija dabartinėmis sąlygomis – parodyti Vakarų krikščionims stačiatikybės šviesą,“ – sinodo sprendimą komentavo patriarchas Aleksijus I (ЖКМІІ, 1961, Nr. 8, p. 5–8). 1961 m. balandžio 11 d. oficialiame kreipimesi į PBT patriarchas pareiškė: „Tikėdama viena, šventąja, visuotine ir apaštaline Bažnyčia ir būdama neatsiejama jos dalis, Rusijos Stačiatikių Bažnyčia ne tik visada meldėsi ir meldžiasi „už Šventųjų Dievo Bažnyčių gerovę ir visų suvienijimą“, bet yra kupina pasiryžimo įnešti savo indėlį į didžios krikščionių vienybės reikalą“ (ЖКМІІ, 1961, Nr. 5–7, p. 95–96). Komunistų partija neprieštaravo Stačiatikių Bažnyčios siekiui tapti PBT nare. Jos narystė turėjo propagandinės naudos – viešai demonstravo „religijos laisvę“ socializmo sąlygomis. PBT susirinkimuose kilus klausimų dėl krikščionių spaudos Sovietų Sąjungoje, Komunistų partija iš Bažnyčios laukė ryžtingo šio „mito“ paneigimo.

Žinia apie įvyksiantį Vatikano II Susirinkimą sudomino Maskvos patriarchatą. Susirinkimas, be kitų klausimų, turėjo svarstyti Romos katalikų bažnyčios požiūrį į ekumeninį sąjūdį, nes popiežius Jonas XXIII pranešė, kad šaukdamas susirinkimą jis siekė „atidaryti langus ir įleisti gryno oro“. 1961 m. gegužės mėn. Vatikano valstybės sekretorius, kardinolas Augustinas Bea, pareiškė, kad susirinkime laukiami svečiai iš kitų bažnyčių, ypač iš Maskvos patriarchato (Non possupus!, 1961). Spalio 10 d., likus vienai dienai iki Vatikano II Susirinkimo pradžios, Maskvos RRT biuras davė leidimą stačiatikių delegatams vykti į Romą (Streikus, 2002, p. 220).

1964 m. lapkričio 21 d. Vatikano II Susirinkimo priimtas ekumenizmo dekretas skelbė, kad „vienybės atkūrimas tarp visų krikščionių yra vienas pagrindinių Šventojo Visuotinio Vatikano II Susirinkimo tikslų“, nes „Viešpats Kristus įsteigė tik vieną vienintelę Bažnyčią“. Krikščionių „pasidalijimas ir atvirai prieštarauja Kristaus valiai, ir yra papiktinimas pasauliui, ir kenkia šventam uždaviniui skelbti Evangeliją visai kūrinijai“ (Unitatis redintegratio, 1964).

Dekretas apibrėžė Romos katalikų ekumenizmo principus ir santykius su „atsiskyrusiais broliais“. Jame sakoma, kad „gana didelės bendruomenės atsiskyrė nuo visiškos bendrystės su katalikų Bažnyčia, kartais – ne be abiejų pusių kaltės“. Nors „atsiskyrusieji broliai taip pat atlieka nemaža šventų krikščionių tikėjimo apeigų“, kurios „gali kurti malonės gyvenimą ir turi būti laikomos tinkamomis priemonėmis išganymo bendrystei pasiekti“, Susirinkimas pripažįsta, kad „tik per vienintelę visuotinę ir katalikišką Kristaus Bažnyčią, kuri yra bendroji pagalba išganymui, galima pasiekti visą išganymo priemonių pilnatvę“, nes „Viešpats visas Naujosios Sandoros gėrybes pavedė tik Petro vadovaujamai apaštalų kolegijai, idant sudarytų žemėje vieną Kristaus kūną, į kurį turėtų visiškai įsijungti visi koku nors būdu jau priklausantys Dievo tautai“. Vadovaudamasis tokiais ekumenizmo principais Susirinkimas pakvietė „visus katalikus įžvelgti laiko ženklus ir uoliai dalyvauti ekumeniniame sąjūdyje“ (Unitatis redintegratio, 1964).

Dekretas išreiškė viltį, kad atsinaujinus ir persitvarkius, laikantis nešališkumo, tiesos, santarvės ir bendradarbiavimo principų, skleidžiant brolišką meilę ir vienybės gėrį, bus atkurta visų Kristaus mokinių vienybė, tokia, kokia neprarandamai egzistuoja Romos Katalikų Bažnyčioje. Ji taps visiems regima bendroje Eucharistijoje: „Tuo keliu einant, pamažu bus nugalėtos kliūtys, trukdančios tobulai bažnytinei bendrystei, ir visi krikščionys, švęsdami vieną Eucharistiją, susiburs į vienos ir vienatinės Bažnyčios vienybę, kurią Kristus jai suteikė nuo pat pradžių. Tikime, kad ta vienybė neprarandamai egzistuoja Katalikų Bažnyčioje, ir viliamės, kad ji diena po dienos augs iki pasaulio pabaigos“ (Unitatis redintegratio, 1964). Tačiau Susirinkimas pripažino, kad „*communicatio in sacris* („bendro dalyvavimo šventuosiuose dalykuose“) negalima laikyti priemone, be atodairos vartotina krikščionių vienybei atkurti“ (Unitatis redintegratio, 1964).

Susirinkimas paragino teologus pradėti krikščionių dialogą, kuris padės geriau pažinti ir vertinti kiekvienos bendruomenės mokymą bei gyvenimą. Dekrete raginama rengti susitikimus ir svarstyti teologinius klausimus, taip labiau išryškės „atsiskyrusių brolių galvosena, o jiems tinkamiau [bus] pristatomas mūsų tikėjimas“ (Unitatis redintegratio, 1964).

Šventasis Sinodas įžvelgė skirtumą tarp „dviejų pagrindinių įplyšimų Kristaus tunikoje“ – Rytų Bažnyčių ir atsiskyrusių Bažnyčių bei bažnytinių bendruomenių Vakaruose. Pirmųjų atžvilgiu Susirinkimas pareiškė, kad Rytų „Bažnyčios, nors ir atsiskyrusios, turi tikrus sakramentus ir dėl apaštališkosios ipėdinystės, ypač kunigystę bei Eucharistiją, kuriais jos ir dabar tebėra nepaprastai glaudžiai su mumis susijungusios. Todėl tam tikras *communicatio in sacris* [„bendras dalyvavimas šventuosiuose dalykuose“] palankiomis aplinkybėmis ir bažnytinės vadovybės leidimu ne tik galimas, bet ir pageidaujamas“ (Unitatis redintegratio, 1964). Sinodas išreiškė viltį, kad „išnykus Rytų ir Vakarų Bažnyčias skiriančiais sienais, jos taps viena buveine, stovinčia ant kartinio akmens, Kristaus Jėzaus, kuris iš abiejų padarys viena“ (Unitatis redintegratio, 1964).

Tuo tarpu nuo Romos Bažnyčios atsiskyrusiose Bažnyčiose ir Vakarų bažnytinėse bendruomenėse Susirinkimas pastebėjo ne tik istorinio bei kultūrinio pobūdžio skirtumų, bet labiausiai atkreipė dėmesį į „skirtingą apreikštosios tiesos aiškinimą“. Teologiniai skirtumai buvo didesnis „įplyšimas Kristaus tunikoje“ nei riba, nuo Romos skyrusi Rytų Bažnyčias. Nepaisant to, dekretas skatino plėtoti ekumeninį dialogą su šiomis Bažnyčiomis ir bendruomenėmis tikėjimo į Kristų, Šventojo Rašto tyrinėjimo, sakramentinės teologijos ir krikščioniško gyvenimo klausimais, ragino vengti lengvapėdiškumo ir neprotingo įkarščio, galinčių trukdyti ekumeninei pažangai (Unitatis redintegratio, 1964).

Šventasis Sinodas paragino Romos Katalikų Bažnyčios vyskopus sumaniai puoselėti ekumeninę veiklą ir įžvalgiai jai vadovauti. Lietuvos Romos Katalikų Bažnyčiai Susirinkime atstovavo vyskupijų valdytojai. Grįžę iš Romos, jie supažindino kunigus su Susirinkimo kvietimu įsitraukti į ekumeninį sąjūdį.

Tuo pačiu metu ir Maskvos patriarchatas nusprendė plėtoti ekumeninius ryšius su kitomis Sovietų Sąjungos krikščioniškomis konfesijomis. 1965 m. liepos 16 d. patriarchato žurnalas (rus. *Журнал Московской Патриархии*) publikavo

Aleksijaus I laišką Estijos, Lietuvos ir Latvijos Stačiatikių Bažnyčios ganytojams ir parapijoms, kuriame patriarchas ragino pradėti ekumeninį dialogą su Baltijos sovietinių respublikų bažnyčiomis (Послание (...), 1965, p. 1–2).

3. Ekumeninės bendrystės pradžia

Pirmosios ekumeninės pamaldos Baltijos šalyse ir turbūt visoje Sovietų Sąjungoje, kuriose dalyvavo liuteronų, Romos katalikų ir stačiatikių dvasininkai, įvyko 1965 m. gruodžio 5 d. Šilutės Martyno Liuterio bažnyčioje. Jose paminėtas Liuteronų Bažnyčios Konsistorijos pirmininko Viliaus Burkevičiaus 80-ies metų jubiliejus. Pamaldose dalyvavo pirmininkas V. Burkevičius, Latvijos Liuteronų Bažnyčios arkivyskupas Gustavs Tūrs, Estijos Liuteronų Bažnyčios arkivyskupas Jaan'as Kiivit'as vyresnysis, Romos Katalikų Bažnyčios Telšių kapitulos prepozitas, prelatas Rapolas Kuodis, Vilniaus ir Lietuvos stačiatikių eparchijos protojerėjas Joanas Semionovas ir Evangelikų Reformatų Bažnyčios vyresnysis kun. Povilas Jašinskas. „Pamaldos virto pirmuoju tarpkonfesiniu (ekumeniniu) bendravimu mūsų respublikoje ir praėjo pakilioje nuotaikoje“, teigė kun. Jonas Kalvanas (J. Kalvano (...), 1965). Laiške paskutiniam prieškario konsistorijos prezidentui Kristupui Gudaičiui J. Kalvanas rašė, kad „tai buvo pirmas atvejis ne tik Lietuvoje, bet visame Pabaltijyje, kai katalikų atstovas dalyvavo evangeliškosiose pamaldose ir nuo altoriaus pasakė sveikinimo žodį“ (J. Kalvano (...), 1967).

Liuteronai ir toliau vieni pirmųjų rodė ekumeninę iniciatyvą. 1966 m. vasario 24 d. kun. J. Kalvanas su trimis liuteronų kunigais išvyko į Taliną (Estija) dalyvauti pamaldose, kur buvo pagerbtas arkivyskupas J. Kiivit'as vyresnysis jo 60-mečio proga. Renginyje, be daugelio kitų svečių, dalyvavo Latvijos liuteronų arkivyskupas G. Tūrs ir Talino bei visos Estijos stačiatikių arkivyskupas, vėliau – Maskvos ir visos Rusios patriarchas Aleksijus, Krikščionių baptistų visasąjunginio susivienijimo pirmininkas Ilja Ivanovas iš Maskvos (Lietuvos (...), 1968, p. 68).

Pirmosios ekumeninės pamaldos Romos Katalikų Bažnyčioje turėjo įvykti 1966 m. rugsėjo 18 d. Šilutės Šv. Kryžiaus bažnyčioje. Į jas Romos katalikų kun. Leonas Šapoka pakvietė liuteronų ir kitų konfesijų dvasininkus.

Pirmosios ekumeninės pamaldos Lietuvoje, kuriose dalyvavo Romos katalikų, stačiatikių ir liuteronų dvasininkai. Šilutės Martyno Liuterio bažnyčia, 1965-12-05. Iš kairės: liuteronų kun. G. Rauskinas, aukšto rango svečias iš Latvijos ar Estijos, liuteronų kunigai J. Kalvanas, J. Gavėnis, M. Preikšaitis, J. Sprogys, Latvijos liuteronų dekanas P. Kleperis, Telšių kapitulos prepozitas, prelatas R. Kuodis, Latvijos liuteronų arkivyskupas G. Tūrs, Estijos liuteronų arkivyskupas J. Kiivit'as vyresnysis (JKA)

Deja, jos neįvyko. 1966 m. rugsėjo 27–29 d. susitikime Rygoje su Pasaulinės liuteronų sąjungos (toliau – PLS) atstovais kun. J. Kalvanas paaiškino, kad sutrukdė Šilutės rajono Vykdomasis komitetas. Pokalbyje dalyvavęs Latvijos RRT įgaliotinis ir jo pavaduotojas mandagiai paaiškino, kad įvyko nesupratimas, nes svečiams kviesti ir juos priimti nereikia jokio Vykdomojo komiteto leidimo (Pranešimas (...), 1966, l. 22).

4. Religijų reikalų tarybos įgaliotinio reakcija

Ekumeniniai renginiai iš karto patraukė RRT įgaliotinio Justo Rugienio dėmesį. Nors tokio pobūdžio kunigų susitikimai sovietiniams įstatymams neprieštaravo, įgaliotiniui nepatiko, kad tokie ekumeniniai renginiai paprastai baigdavosi pamaldomis. 1967 m. kovo 14 d. laiške RRT pirmininkui Vladi-

mirui Kurojedovui liuteronų ekumeninę iniciatyvą jis vertino taip: „Siekdami suaktyvinti religinę veiklą Lietuvos liuteronai organizuoja visokias galimas šventes, tokias kaip maldos namų ir kunigų jubiliejus. Į tokias šventes kviečiami ne tik aplinkinių parapijų liuteronų kunigai, bet ir kitų konfesijų kunigai, kurie dalyvauja liuteronų dvasininkijos pravedamose pamaldose. Vienas dalykas, kai kunigai važiuoja vieni pas kitus ir jų susitikimai nesibaigia pamaldomis, kita – kai jie dalyvauja pamaldose, pritraukdami nemažą skaičių tikinčiųjų, ko mes nepageidaujame. Mes stengiamės apriboti tokią liuteronų dvasininkijos veiklą ir tokie renginiai vyksta su mūsų sutikimu bei vietos valdžios organų leidimu. (...) Tokie jubiliejai, susitikimai, kelionės suaktyvina tiek Lietuvos liuteronų dvasininkijos veiklą, tiek įtakoja tikinčiųjų religingumo augimą. Mūsų manymu, būtų tikslinga bendromis pastangomis apriboti per daug dažnas Pabaltijo dvasininkijos keliones ir susitikimus“ (Įgaliotinio (...), 1967, l. 37–38).

Dar vienos ekumeninės pamaldos Lietuvoje įvyko 1967 m. birželio 25 d. Tauragės Martyno Mažvydo bažnyčioje, minint parapijos įkūrimo 400 metų jubiliejų. Be kitų garbių svečių, jose dalyvavo Latvijos arkivyskupas G. Tūrs ir vyskupas P. Kleperis, Estijos arkivyskupas J. Kiivit'as, Tauragės Romos katalikų dekanas, kun. Stanislovas Gorodeckis, Tauragės stačiatikių protojėrėjus J. Semionovas. Šventėje paminėtas ir Reformacijos 450 metų jubiliejus (Lietuvos (...), 1968, p. 69).

Ekumeninė šventė ir šįkart patraukė įgaliotinio J. Rugienio dėmesį. Jam ypač nepatiko Latvijos ir Estijos liuteronų arkivyskupų vizitas. Ataskaitoje už 1967 m. apie religinę situaciją V. Kurojedovui, Antanui Sniečkui ir LSSR Ministrų tarybos pirmininkui Juozui Maniušui įgaliotinis rašė, kad pasitaikė atvejų, kai konsistorija tokius susitikimus bandė organizuoti be jo įstaigos ir vietos Vykdomojo komiteto žinios. „Mes pradėjome riboti tokius liuteronų susirinkimus,“ – tvirtino jis (Įgaliotinio (...), 1968, l. 43). Ataskaitos potemėje „Ekumenizmo įgyvendinimas Lietuvoje“ J. Rugienis išsakė savo nuomonę dėl šio iki šiol Lietuvoje neregėto reiškinio. Jis pastebėjo, kad Vatikano II Susirinkimo dekretas „Dėl ekumenijos“ skatino Romos katalikus imtis ekumeninės iniciatyvos, žengti pirmą žingsnį, bet Lietuvos katalikų vadovybė nerodė jokios iniciatyvos: „Nė vienas vyskupijos valdytojas nenurodė susitikti

Po ekumeninių pamaldų Tauragės liuteronų bažnyčioje, 1967-06-25. Iš kairės: liuteronų kunigai J. Kalvanas ir J. Armonaitis, evangelikų reformatų kun. M. Frankas, stačiatikių protojerėjas J. Semionovas, Estijos liuteronų arkivyskupas J. Kiiivit'as vyresnysis, Latvijos liuteronų arkivyskupas G. Tūrs ir dekanas P. Kleperis, Tauragės Romos katalikų dekanas S. Gorodeckis, liuteronų kun. P. Knispelis, evangelikų reformatų kun. P. Jašinskas (JKA)

su kitų konfesijų atstovais, nors buvo atvejų, kai katalikų kunigai buvo kviečiami į ekumenines pamaldas su kitomis konfesijomis, ir valdytojai tai jiems leido daryti. Susidaro įspūdis, kad Romos katalikų vadovybė mano, jog jų Bažnyčios padėtis, lyginant su kitomis konfesijomis, labai tvirta, todėl nėra ir poreikio ieškoti pagalbos ekumeninėmis priemonėmis kitose konfesijose. Tačiau reikia pastebėti, kad šie ekumeniniai ryšiai yra gyvi ir tarp katalikų. Pirmiausia jie pasireiškia pamoksluose: jau beveik niekuomet nebesapitaiko, jog kunigai iš sakyklų bartų kitatikius; jie net kviečia pakančiai žvelgti net į netikinčius, ko seniau niekada nėra buvę (čia nekalbama apie kunigą fanatiką, kuris ekumenizmo idėjos nepripažįsta)“ (Igaliotinio (...), 1968, l. 50).

J. Rugienis pastebėjo, kad šiuo požiūriu Lietuvoje ekumeninę veiklą labiau plėtoja Stačiatikių ir Liuteronų Bažnyčios ir tai daroma šių Bažnyčių vadovų nurodymu: „Šiuo klausimu ypatingą aktyvumą rodo liuteronai. Bet kurias iš-

kilmingas pamaldas jie padarė ekumeniškomis, į kurias kvietė kitų konfesijų dvasininkus, o taip pat svečius iš Latvijos ir Estijos“ (Ten pat, l. 51).

Įgaliotinis atidžiai stebėjo ir Stačiatikių Bažnyčios ekumeninę veiklą. Iš kitų dvasininkų jis išskyrė Rokiškio protojerėjų Feodorą Rakeckį, aptarnavusį Zarasų, Vabalniškių ir Lebeniškių parapijas. Jis užmezgė ryšius su kaimyniniais Romos katalikų kunigais ir atšventė ekumenines pamaldas Zarasuose, į kurias pakvietė Lebeniškių katalikų kunigą Albertą Juozapą Talačką ir Vabalniškių katalikų kunigą Juozapą Varną. Be to, 1967 m. birželio 11 d. įvyko ekumeninės pamaldos Lebeniškių stačiatikių bažnyčioje. Apie jas įgaliotinis A. Sniečkui ir J. Maniušui pasakojo plačiau: „Protojerėjus Rakeckis iš anksto apie tai susitarė su kun. Varnu, todėl tas 1967 m. birželio 4 d. paskelbė iš sakyklos apie būsimas ekumenines pamaldas ir pakvietė savo parapijiečius ten dalyvauti. Kun. Varnas paaiškino, kad katalikų bažnyčia nedraudžia katalikams dalyvauti ekumeninėse pamaldose su stačiatikiais jų Šventosios Trejybės šventėje. Kadangi į pamaldas taip pat turėjo atvykti stačiatikių arkivyskupas Antonijus ir kun. Varnas, tarp vietos stačiatikių pasklido kalbos, kad šventės metu bus sprendžiamas klausimas apie stačiatikių prijungimą prie katalikų tikėjimo. Tarp tikinčiųjų, ypač tarp vyresnio amžiaus, šie gandai sukėlė nepasitenkinimą. Dauguma jų pareiškė, kad senatvėje jie nebekeis tikėjimo. Šventės dieną į Lebeniškių parapiją atvyko arkivyskupas Antonijus su svita, taip pat jau minėtas kunigas Varnas, kuriam bažnyčioje šalia altoriaus buvo suteikta speciali vieta. Sakydamas pamokslą Antonijus kvietė pravoslavus aplankyti katalikų bažnyčią ir katalikus stačiatikių. Per pinigų surinkimą kun. Varnas voke paaukojo 65 rublius. Už tokį poelgį Varnas buvo mūsų įspėtas“ (Įgaliotinio (...), 1968, l. 51–52).

J. Rugienis pažymėjo, nors Romos katalikų kunigų santykiai su kitų konfesijų kunigais tapo geri ir draugiški, teologinis dialogas, kurį rekomendavo ekumenizmo dekretas, nevyko. Be to, įgaliotinis pastebėjo, kad ekumeninio judėjimo procese ignoruojami sentikių dvasininkai: „Su jais net asmeninių kontaktų vengia ne tik katalikų, bet ir stačiatikių ir kitų konfesijų kulto tarnai, motyvuodami sentikių vadovų neraštingumu ir menku išsilavinimu“ (Ten pat, l. 53). Kita vertus, tvirtino J. Rugienis, „patys sentikių atstovai nepripažįsta ekumenizmo ir dialogo su kitų konfesijų tikinčiaisiais, ypač su ateistais“

(Ten pat, l. 53). Jis pateikė sentikių dvasininko N. Abramovo pamokslo, sakyto 1967 m. gruodžio 19 d. Vilniaus sentikių bažnyčioje, ištrauką: „Supraskite, padėti reikia tik tikintiesiems (...). Netikintis yra lyg tas šuo, kuris niekam ačiū nepasakys. Tokius reikia vyti nuo savęs šalin.“ Įgaliotinio teigimu, ne visi sentikiai užima tokią kraštutinę poziciją (Įgaliotinio (...), 1968, l. 53).

J. Rugienis tvirtino, kad ekumenijai su Romos Katalikų Bažnyčia nepriarė ir evangelikų reformatų dvasininkai. Reformatų poziciją jis apibūdino cituodamas vieną jų kunigą, kurio pavardės neminėjo: „Anksčiau katalikų kunigai į mus žiūrėjo iš aukšto, su nepagarba. Paskutiniu metu jie jau tapo labai mandagūs ir paslaugūs. Jie mano, kad po tam tikro laiko mes visi eisime į jų bažnyčias, bet tai tik tuščios viltys. Labiau pamaldūs mano parapijiečiai laikosi savo tikėjimo ir negali nepaisyti katalikybės klaidų. Kiti menčiau pamaldūs mano parapijiečiai yra arčiau ateizmo, nei katalikų tikėjimo išpažinimo. Kaip sakoma: „Reformatui iki ateizmo vienas žingsnis, o katalikui – ištisa mylia“ (Įgaliotinio (...), 1968, l. 53–54).

Remdamasis išdėstytais faktais įgaliotinis padarė išvadą, kad ekumenizmo idėja į Lietuvą skverbiasi lėtai, pasireiškia tik asmeniniais įvairių konfesijų kunigų ryšiais ir beveik visiškai nesusijusi su religine sritimi. „O tos kelios bendros pamaldos, kaip regis, buvo sušauktos iš savanaudiškų paskatų, tokių kaip kunigo autoriteto pakėlimo parapijiečių tarpe, o ne dėl religinių priešasčių“ (Įgaliotinio (...), 1968, l. 54).

Atskaitoje už 1968 metus J. Rugienis vėl aptarė ekumeninę situaciją Lietuvoje. Jis tvirtino, kad ekumeninis judėjimas Lietuvoje tėra epizodinis, neturintis centralizuotų bruožų, palaikomas tik kai kurių dvasininkų. Jo nuomone, tarptautiniu lygmeniu Vatikano keliami ekumeniniai tikslai yra nepriimtini sovietinės Lietuvos Romos Katalikų Bažnyčiai ir kitoms konfesijoms. Tuos pavienius ekumenizmo atvejus jis tiesiogiai siejo su sovietinėje socialistinėje visuomenėje skleidžiama tautų draugystės ir proletarinio internacionalizmo ideologija, kuri, jo manymu, padėjo iš tarybinių gyventojų sąmonės išgyvendinti religinį antagonizmą, kuris kapitalizmo sąlygomis buvo glaudžiai susijęs su nacionaline neapykanta ir buržuaziniu nacionalizmu. Vatikano kvietimą pradėti tarpkonfesinį dialogą jis vadino bandymu mobilizuoti krikščionis bendrai kovai su ateizmu: „Niekam ne paslaptis, kad problemą Vatikanas

iškėlė vedamas ne religinių, o pirmiausia politinių paskatų, siekdamas mobilizuoti bendrą religinį frontą prieš „bedievystę“, tai yra prieš komunizmą, kuris žmonijai atvėrė naują erą. Tik to siekdamas II Vatikano susirinkimas pakvietė visus katalikus dalyvauti ekumeninėje veikloje. Nei „Dekrete apie ekumenizmą“, nei kituose dokumentuose mes nerasime atvirai išdėstytų tikrų ekumeninio judėjimo tikslų. Šie tikslai nuo tikinčiųjų masių slepiami po religine skraiste ir jos pagalba siekiama įtraukti tikinčiuosius į antikomunistinę politiką. Savaiame suprantama, kad kokie „ekumeninio judėjimo tikslai“ nebus įgyvendinti Tarybų Lietuvoje“ (Įgaliotinio (...), 1969, l. 25).

J. Rugienio dėmesį ypač patraukė popiežių Jono XXIII ir Pauliaus VI enciklikos „Pacem in terris“ ir „Ecclesiam suam“ bei Vatikano II Susirinkimo priimta Pastoralinė konstitucija apie Bažnyčią šiuolaikiniame pasaulyje „Gaudium et Spes“ ir jos nepalaujamo atsinaujinimo siekis (it. *aggiornamento*). Šiame dokumente nemažai vietos skirta Bažnyčios ir pasaulio tarpusavio santykiams. Visiškai atmesdama ateizmą, Pastoralinė konstitucija skelbė, kad visi žmonės, tikintys ir netikintys, turi savo darbu tinkamai statyti šį pasaulį, kuriame jie bendrai gyvena. To negalima pasiekti be nuoširdaus ir apdairaus pokalbio, todėl Bažnyčia draugiškai kvietė ateistus atvira širdimi žvelgti į Kristaus Evangeliją ir ragino kai kurių valstybių vadovus nustoti pažeidinėti pagrindines žmogaus teises, neteisingai skiriant tikinčiuosius ir netikinčiuosius. Bažnyčia ragino komunistinių valstybių vadovus netrukdyti tikintiesiems „veikti šiame pasaulyje ir statyti Dievo šventovę“.

J. Rugieniui šis kvietimas pasirodė visiškai nepriimtinas. Jo nuomone, tikinčiųjų ir netikinčiųjų dialogą pirmoji paskatino ne Romos Katalikų Bažnyčia, o SSSR Komunistų partija, ir toks dialogas socialistinėje visuomenėje vyksta jau seniai, tik kitame kontekste: „Galutinis dialogo tikslas bažnytinėje programoje „aggiornamento“ yra atitraukti darbo žmones nuo politinės kovos, pagal galimybes trukdyti mokslinio komunizmo plėtrą darbo masėse. Tokio dialogo Tarybinėje Lietuvoje negali būti, nes dauguma tikinčiųjų pilnai remia Komunistų partijos programą, aktyviai dalyvauja visuose komunizmo statybos frontuose ir kartu su komunistais ir nepartiniais ateistais siekia sukurti rojų žemėje. O kas liečia dialogą tarp komunistų ir tikinčiųjų, tai šis dialogas tiek visoje sąjungoje, tiek respublikoje sėkmingai plėtojasi,

Ekumeninis susitikimas Lietuvos liuteronų bažnyčios konsistorijoje Tauragėje, 1972-06-20. Pirmoje eilėje iš kairės: Telšių vyskupas J. Pletkus, liuteronų konsistorijos pirmininkas, kun. senjoras J. Kalvanas, Telšių vyskupas augziliaras L. Povilionis.

Antroje eilėje: Tauragės Romos katalikų klebonas A. Sirus, kanauninkas J. Beinoris, stačiatikių protojerėjas J. Semionovas, Romos katalikų dekanas S. Gorodeckis (JKA)

Estijos liuteronų vyskupai, stačiatikių protojerėjas J. Semionovas, Tauragės Romos katalikų parapijos klebonas Stasys Stanislovas Gorodeckis, kiti svečiai (Lietuvos (...), 1972, p. 39–40). 1972 m. kovo 29 d. kun. J. Kalvanas, atsidėkodamas Telšių vyskupijai už tai, kad atsiuntė savo atstovus į jo įvesdinimo pamaldas Tauragėje, atvyko į Telšių vyskupų J. Pletkaus ir L. Povilionio rezidenciją su mandagumo vizitu, o balandžio 20 d. abu Telšių vyskupai su

tik, žinoma, ne bažnyčios iniciatyva ir ne tokioje formoje kaip jį supranta ir rekomenduoja II Vatikano susirinkimas. Dėsningas dialogo tarp ateistų ir tikinčiųjų rezultatas socialistinėje santvarkoje – tikinčiųjų išvadavimas iš religijos ir bažnyčios įtakos, mokslinės pasaulėžiūros įtvirtinimas jų sąmonėje“ (Įgaliotinio (...), 1969, l. 28–29).

Ekumeniniai renginiai Baltijos sovietinių respublikų bažnyčiose aštuntajame dešimtmetyje tapo visuotiniu reiškiniu. Iškilmingos pamaldos įvyko Rygoje 1971 m. vasario 21 d., minint Latvijos Liuteronų Bažnyčios sinodo metines ir arkivyskupo J. Matulio 60 metų jubiliejų. Jose dalyvavo Estijos liuteronų arkivyskupas Alfred'as Tooming'as, Rygos Romos katalikų vyskupas Julijans Vaivods, stačiatikių arkivyskupijos atstovai. Lietuvos liuteronams šventėje atstovavo kun. J. Kalvanas ir kiti kunigai. Tų pačių metų birželio 20 d. Tauragės liuteronų bažnyčioje įvyko kun. J. Kalvano įvesdinimas į senjorus (vyriausiasis kunigas). Šventėje dalyvavo Latvijos ir

palydovais aplankė konsistoriją Tauragėje. Minint dekanu kun. G. Rauskino kunigystės 40-metį ir amžiaus 70-metį, lapkričio 17 d. įvyko ekumeninės pamaldos Alkiškių bažnyčioje, kuriose dalyvavo Latvijos liuteronų arkivyskupas J. Matulis, kun. J. Kalvanas, Stačiatikių ir Romos Katalikų Bažnyčių atstovai (Lietuvos (...), 1973, p. 17–27).

Maskvos patriarchatui Lietuvai paskyrus vyskupą Anatolijų, įgaliotinio RRT įstaiga Vilniuje sunerimo dėl per daug aktyvios jo ekumeninės veiklos. 1973 m. vasario 15 d. įgaliotinio pavaduotojas Andrejus Murnikovas informavo LKP ir RRT apie Anatolijaus vizitą pas vyskupą Romualdą Krikščiūną, jo pažintis su kai kuriais dvasinės seminarijos dėstytojais. Kaune vykusiose stačiatikių bažnyčios pamaldose dalyvavo seminarijos ir aukšti katalikų kurijos atstovai. Vilniaus Šventosios Dvasios vienuolyno katedroje vykusiose kalėdinėse pamaldose dalyvavo Vilniaus Romos katalikų vyskupijos valdytojas Česlovas Krivaitis. Be to, vysk. Anatolijus užmezgė ryšius su Aukščiausiaja Sentikių taryba ir Liuteronų Bažnyčios konsistorija. A. Murnikovas citavo vyskupą Anatolijų: „Mūsų dienomis, užsimezgdus ekumeniniams kontaktams su įvairiomis krikščioniškomis konfesijomis, Šv. Dvasios vienuolynas su vyskupijos rezidencija ir katedra įgauna savo naują svarbą bažnytiniame – visuomeniniame Vilniaus-Lietuvos vyskupijos gyvenime (...). Kaip katedrinė bažnyčia, Šv. Dvasios vienuolynas yra oficiali ekumeninių kontaktų su krikščioniškų konfesijų vyskupijų atstovais vieta“ (Įgaliotinio (...), 1973, l. 24–25).

A. Murnikovui nepatiko intensyvi vyskupo Anatolijaus ekumeninė veikla. Toks ekumenizmas jam priminė bendro fronto prieš bolševikinį ateizmą kūrimą. Atskaitoje V. Kurojedovui, Antanui Barkauskui ir Leokadijai Diržinskaitei-Piliušenko jis rašė: „Ekumeninis judėjimas tarptautiniame lygmenyje, kai kalbama apie tautų tarpusavio supratimą ir suartėjimą, kai tautos kovoja už taiką, gal būt turi savo pozityvų aspektą, tačiau respublikos viduje bažnyčių konsolidacija veda prie jų veiklos suaktyvėjimo ir nieko teigiamo iš tokio judėjimo nereikia laukti. Tai niekas kitas kaip bendro fronto prieš ateizmą kūrimas, vienas iš būdų, kaip savo konfidencialiame laiške rašo šventikas I. V. Dzičkovskis, kuriais suartinami tikintieji ir pritraukiami nauji žmonės“ (Įgaliotinio (...), 1973, l. 24).

Vyskupas Anatolijus iškviestas į įgaliotinio įstaigą „profilaktinio pokalbio“, kur aptartos jo ekumeninės veiklos gairės ir intensyvi stačiatikių pa-

rapijų vizitacija. „Jam padėjome suprasti, kad mes tikėjomės respublikoje jį išvysti labiau kuklų sprendžiant šiuos klausimus, tačiau pageidaujamų rezultatų kol kas nėra,“ – ataskaitoje Vilniui ir Maskvai už 1973 metus rašė įgaliotinis Kazimieras Tumėnas. „Manome, kad būtų tikslinga jį įtakoti per patriarchiją“ (Įgaliotinio (...), 1974, l. 34).

Ir 1974 m. Anatolijų pakeitęs stačiatikių vysk. Germanas palaikė glaudžius ekumeninius ryšius. Bažnytinėje ataskaitoje įgaliotiniui už 1975 metus jis rašė: „Per visą mano buvimo Lietuvoje laikotarpį palaikau ekumeninius santykius su Romos katalikais (...). Palaikomi šilti santykiai su liuteronų parapijomis. Mūsų parapijos Klaipėdoje, Šiauliuose ir Mažeikiuose, su tikinčiųjų ir valstybinės valdžios žinia, atveria savo bažnyčias liuteroniškoms pamaldoms“ (Vilniaus (...), 1976, l. 7).

1974 m. balandžio 18 d. vyskupas Germanas dalyvavo Romos katalikų velykinėse Mišiose Vilniaus Šventųjų Petro ir Povilo bažnyčioje. 1975 m. liepos 27 d., minint kun. J. Kalvano ordinacijos 35-ųjų metų jubiliejų, jis atvyko į liuteronų Mišias Tauragės bažnyčioje. „Aš jūsų tarpe naujas žmogus, bet ne svetimas, nes mes išpažįstame vieną Viešpatį Jėzų Kristų, kuris mus visus išgano. Kristus mus sugiminiavo,“ – tikinčiuosius sveikino vyskupas. Ekumeninėse pamaldose dalyvavo Estijos ir Latvijos liuteronų arkivyskupai A. Tooming’as ir J. Matulis, Tauragės Romos katalikų dekanas kun. Alfonsas Sirus, kuris perdavė Telšių vyskupo J. Pletkaus sveikinimus (Rauskinas, 1976, p. 22–23).

Gerėjančius Vatikano ir Maskvos patriarchato santykius atidžiai stebėjo SSSR Komunistų partija ir jos direktyvinės organizacijos. Viena vertus, bažnyčių ekumeniniai santykiai buvo naudingi SSSR užsienio politikos tikslams, kita vertus, santykius tarp Vatikano ir Maskvos patriarchato kai kurie aukšti partijos veikėjai vertino kaip Vatikano bandymą išplėsti savo įtaką Sovietų Sąjungoje ir taip sustiprinti Romos Katalikų Bažnyčios pozicijas. Taip situaciją apibūdino KGB pirmininkas Jurijus Andropovas 1974 m. pažymyje SSSR Komunistų partijos Centro komitetui. Komitetas vis dėlto nusprendė ir toliau puoselėti santykius su Vatikanu. 1974 ir 1975 m. užsienio reikalų ministras Andrejus Gromyka susitiko su popiežiumi ir sutiko partijai perduoti Vatikano nuogastavimus dėl Romos katalikų padėties Sovietų Są-

Aukšto rango dvasininkai ekumeninėse pamaldose Tauragės liuteronų bažnyčioje, 1975-07-27. Iš kairės: liuteronų kun. senjoras J. Kalvanas, Latvijos liuteronų arkivyskupas J. Matulis, Vilniaus-Lietuvos stačiatikių vyskupas Germanas, Estijos liuteronų arkivyskupas A. Tooming'as, Tauragės Romos katalikų dekanas A. Sirus (JKA)

jungoje. 1975 m. su popiežiumi susitiko Maskvos patriarchato Tarptautinių ryšių skyriaus vadovas, metropolitas Nikodemas, 1976–1977 m. patriarchatą aplankė Vatikano krikščionių vienybės sekretoriato pirmininkas, kardinolas Johannes'as Willebrands'as (Streikus, 2002, p. 273). Komunistų partija įžvelgė ekumeninių santykių naudą jos propagandai dėl religijos laisvės Sovietų Sąjungoje, todėl laikui bėgant nustojo juos varžyti administracinėmis priemonėmis.

Išvados

Ekumeninį Lietuvos Romos Katalikų, Stačiatikių ir Liuteronų Bažnyčių dialogą paskatino Vatikano II Susirinkimo 1964 m. priimtas dekretas „Unitatis Redintegratio“ ir 1965 m. Maskvos bei visos Rusijos patriarcho

Aleksijaus I kreipimasis į Estijos, Lietuvos ir Latvijos Stačiatikių Bažnyčios ganytojus bei parapijas.

Kvietimą pradėti ekumeninį dialogą pirmoji priėmė Lietuvos Liuteronų Bažnyčia. 1965 m. gruodžio 5 d. Šilutės Martyno Liuterio bažnyčioje įvyko ekumeninės pamaldos, kuriose dalyvavo liuteronų, Romos katalikų, stačiatikių ir evangelikų reformatų dvasininkai. Laikui bėgant tokios pamaldos sovietinėje Lietuvoje tapo įprastu reiškiniu.

Religijų reikalų tarybos įgaliotinio įstaiga iš pradžių įtariai žvelgė į ekumenines pamaldas. Įgaliotiniai ekumenizmą vertino kaip Vatikano siekį mobilizuoti bendrą religinį frontą prieš visuotinę ateizmo sklaidą, įtraukti tikinčiuosius į antikomunistinę politiką. Jų požiūriu, tokie renginiai aktyvino dvasininkų veiklą ir didindavo bažnyčių narių religingumą, todėl ekumeninio sąjūdžio pirmajame dešimtmetyje įgaliotiniai siekė šią veiklą riboti administracinėmis priemonėmis.

Literatūra

E. Leijerio laiškas Vilniaus ir Lietuvos stačiatikių eparchijos Tarybai, 1941 m. balandžio 30 d. (1941). *Gauti raštai 1941–1944*. Jono Kalvano archyvas (puslapiai nenumeruoti).

Įgaliotinio J. Rugienio informacinė ataskaita už 1967 m. Religijų reikalų tarybos pirmininkui Vladimirui Kurojedovui, Lietuvos Komunistų partijos CK pirmajam sekretoriui Antanui Sniečkui, Lietuvos TSR Ministrų tarybos pirmininkui Juozui Maniušiiui. (1968). LCVA, f. R-181, a. 3, b. 74, l. 43, 50–54.

Įgaliotinio J. Rugienio informacinė ataskaita už 1968 m. Religijų reikalų tarybos pirmininkui Vladimirui Kurojedovui, Lietuvos Komunistų partijos CK pirmajam sekretoriui Antanui Barkauskui, Lietuvos TSR Ministrų tarybos pirmininko pavaduotojai Leokadijai Diržinskaitei-Piliušenko. (1969). LCVA, f. R-181, a. 3, b. 76, l. 22–29.

Įgaliotinio J. Rugienio raštas V. Kurojedovui. (1967). LCVA, f. R-181, a. 3, b. 75, l. 37–38.

Įgaliotinio K. Tumėno informacinė ataskaita už 1973 m. Religijų reikalų tarybos pirmininkui Vladimirui Kurojedovui, Lietuvos Komunistų partijos CK pirmajam sekretoriui Antanui Barkauskui, Lietuvos TSR Ministrų tarybos pirmininko pavaduotojai Leokadijai Diržinskaitei-Piliušenko. (1974). R-754s, ap.13, b.1213; LCVA f. R-181, a. 3, b. 88, l. 34.

- Igaliotinio pavaduotojo A. Murnikovo informacinė ataskaita už 1972 m. Religijų reikalų tarybos pirmininkui Vladimirui Kurojedovui, Lietuvos Komunistų partijos CK pirmajam sekretoriui Antanui Barkauskui, Lietuvos TSR Ministrų tarybos pirmininko pavaduotojai Leokadijai Diržinskaitei-Piliušenko.* (1973). LCVA f. R-181, a. 3, b. 85, l. 24–25.
- J. Kalvano laiškas Fr. Šlenteriui, 1965 m. gruodžio 10 d. (1965). *Atskiri nuorašai nuo 1958.06.27.* Jono Kalvano archyvas (puslapiai nenumeruoti).
- J. Kalvano laiškas Kr. Gudaičiui, 1967 m. sausio 14 d. (1967). *Atskiri nuorašai nuo 1958.06.27.* Jono Kalvano archyvas (puslapiai nenumeruoti).
- Lietuvos TSR evangelikų bažnyčios kalendorius. 1968. Šeštieji metai.* (1968). Evangelikų-liuteronų konsistorijos leidinys. Vilnius: Vaizdas, p. 68.
- Lietuvos TSR evangelikų bažnyčios kalendorius. 1972. Dešimtieji metai.* (1972). Evangelikų-liuteronų konsistorijos leidinys. Vilnius: Vaizdas, p. 39–40.
- Lietuvos TSR evangelikų bažnyčios kalendorius. 1973. Vienuoliktieji metai.* (1973). Evangelikų-liuteronų konsistorijos leidinys. Vilnius: Vaizdas, p. 17–27.
- Non possupus! (1961). *Журнал Московской Патриархии*, № 5. Москва: Издание Московской Патриархии.
- Pranešimas apie Lietuvos TSR Evangelikų-liuteronių Bažnyčios atstovų susitikimą su Pasaulinės liuteronų sąjungos (PLS) delegacija Rygoje 1966 m. rugsėjo 27–29 d.* (1966). LCVA, f. R-181, a. 1, b. 147, l. 22.
- Rauskinas, G. (1976). Kaip gražu ir miela. *Lietuvos TSR evangelikų bažnyčios kalendorius. 1976. Keturioliktieji metai.* Evangelikų-liuteronų konsistorijos leidinys. Vilnius: Vaizdas, p. 22.
- Streikus, A. (2002). *Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje (1944–1990).* Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras.
- Unitatis reintegratio. Dekretas dėl ekumenizmo, 1964 m. lapkričio 21 d. (1964). Priėgta internete: https://eis.katalikai.lt/vb/susirinkimai/vatikano_ii/dekretai/unitatis-reintegratio#i1. Dekretas ankstesnėje redakcijoje lietuvių kalba publikuotas: *II Vatikano susirinkimo nutarimai. Konstitucijos, dekretai, deklaracijos. Pataisytas leidimas.* (1994). Kaunas: Fortūna, p. 330–348.
- Vilniaus-Lietuvos vyskupijos metinė ataskaita už 1976 metus.* R-181, ap.1, b. 217, p. 7. *ЖМП (Журнал Московской Патриархии).* (1961). № 5–7, c. 95–96; № 8, c. 5–8. Москва: Издание Московской Патриархии.
- Послание архипастырям, клиру и пастве Эстонской, Литовской и Латвийской епархий Московского Патриархата. (1965). *Журнал Московской Патриархии*, № 8, c. 1–2. Москва: Издание Московской Патриархии.

EARLIEST ECUMENICAL ACTIVITIES IN SOVIET LITHUANIA INVOLVING THE ROMAN CATHOLIC, RUSSIAN ORTHODOX, AND LUTHERAN CHURCHES – AND COMMUNIST GOVERNMENT REACTIONS

Darius Petkūnas

Summary

The decree *Unitatis Redintegratio*, which came out of the deliberations of the participants in the Second Vatican Council, called for an increasing involvement in ecumenical activities by Roman Catholic bishops around the world. It opened the door for participation in joint activities along with theological discussions between theologians and churchmen of major Christian groups. At the same time, the Moscow Patriarchate announced a new initiative concerning relationships with other major Christian confessions. On the basis of these pronouncements, ecumenical activities began in Lithuania during a period when all the churches were being closely watched, and in so far as possible, supervised by the Council for the Affairs of Religious Cults at the USSR Council of Ministers in Moscow and its commissioner in Vilnius.

The ecumenical services, which were held, involved chiefly Roman Catholic, Russian Orthodox, and Lutheran clergy. The first such service in the Baltic States, in which all three confessions were represented, was celebrated on December 5, 1965, in the Lutheran church in Šilutė. Since that day, participation of ecumenical guests at festal services had become a common occurrence in Lithuania.

Ecumenical contacts provoked a reaction from the Lithuanian commissioner for religious affairs. Initially, he described ecumenism as a passing phenomenon in the life of the nation with no real substance to it. At the same time, he watched it with caution, because to him it was simply an attempt to create a “united front” against atheism, that is against communism and the communist goal of opening up a new era for all mankind. He stated that the central objective, which was being kept from the people under the guise of religious language, was really the mobilization of the masses into an anticommunist movement.

While ecumenism on the international level for the purpose of promoting peace was perfectly acceptable, ecumenical programs within the country were more troublesome because, according to the commissioner, they stirred up the people, created enthusiasm, and helped to fortify a united front against atheism. For this reason, the commissioner initially sought to restrict ecumenical activities, and on his instructions, such events were to take place with the consent of his institution and the permission of the local communist authorities, but the churches often circumvented such requirements and informed the commissioner *post factum*. Ecumenical relations, on the other hand, benefited the Communist Party in terms of propaganda, as they testified to “religious freedom” in the Soviet Union, and eventually commissioner discontinued the initial efforts to limit them by administrative means.